УДК 336.2
DOI 10.33244/2617-4154.1(22).2026.24-30

В. В. Топчій,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор Навчально-наукового інституту права,
Державний податковий університет
email: tv1959@ukr.net
ORCID 0000-0002-1726-9028;
Ю. А. Мороз,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
Державний податковий університет
email: moroz.femida@gmail.com
ORCID 0000-0003-3873-9751

ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ І ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

У статті досліджуються потенційні наслідки запровадження обов'язкової реєстрації платниками податку на додану вартість для фізичних осіб-підприємців, які працюють на спрощеній системі оподаткування. Зазначено, що з 2027 року в Україні планується запровадити законодавчу норму, що передбачає обов'язкову ПДВ-реєстрацію для підприємців з річним оборотом понад 1 млн грн. Ці зміни обумовлені потребою у виконанні міжнародних зобов'язань, зокрема в межах програми Extended Fund Facility МВФ, а також інтеграцією української податкової системи до норм Європейського Союзу.

У роботі проаналізовано польську модель адміністрування ПДВ як приклад збалансованого підходу до регулювання мікробізнесу, що поєднує встановлення реалістичних порогів, цифрові механізми податкового адміністрування та гнучкі умови для транскордонної торгівлі малого бізнесу. Проведено порівняльний аналіз податкових підходів у Польщі та Україні з урахуванням порогових значень, правового регулювання та економічної доцільності його запровадження в Україні.

У статті також висвітлюються ризики запровадження таких змін в українських умовах без належної цифрової інфраструктури, без запровадження спеціальних режимів або перехідного періоду. Зокрема, йдеться про можливу тінізацію бізнесу, збільшення податкового навантаження на підприємців із низькими прибутковими маржами, а також потенційне зменшення кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.
© Топчій В. В., Мороз Ю. А., 2026

У результаті авторами сформульовано практичні висновки та пропозиції щодо вдосконалення нормативного врегулювання цього питання, зокрема: поступове підвищення порога для ПДВ-реєстрації, розробка спрощених електронних інструментів звітності, запровадження пільгових режимів для мікробізнесу, адаптованих до реалій перехідної економіки.

У статті також акцентується увага на правовому аспекті запровадження обов'язкової ПДВ-реєстрації для фізичних осіб-підприємців, що діють за спрощеною системою оподаткування. Аналізуються потенційні колізії між запланованими змінами та чинним законодавством, зокрема Податковим кодексом України, а також потреба у внесенні системних змін до підзаконних нормативно-правових актів. Особливу увагу приділено правовому врегулюванню спрощених механізмів ПДВ-обліку для малого бізнесу та узгодженню нововведень із європейськими нормами, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання в умовах інтеграції до спільного ринку ЄС.

Ключові слова: *податок на додану вартість, ФОП, спрощена система оподаткування, малий бізнес, податкова реформа, ПДВ-реєстрація, податкове навантаження, МВФ, польський досвід, європейська інтеграція, податкове право, цифрове адміністрування, податкова гармонізація.*

Постановка проблеми. Реформування податкової системи України є складовою зобов'язань держави в межах співпраці з Міжнародним валютним фондом (далі – МВФ) та процесу гармонізації з податковою системою Європейського Союзу [1; 3]. Однією з ключових вимог МВФ у межах програми Extended Fund Facility обсягом 8,1 млрд дол. США є розширення податкової бази, зокрема через скасування пільг щодо обов'язкової реєстрації платниками ПДВ [1; 2].

Згідно з урядовими напрацюваннями з 2027 року пропонується зобов'язати фізичних осіб-підприємців (далі – ФОП) на єдиному податку, чий річний обсяг доходу перевищує 1 млн грн, реєструватися платниками ПДВ [4]. Така ініціатива покликана забезпечити справедливість податкового навантаження, скоротити обсяги тіньового сектору економіки та вирівняти конкурентні умови для підприємницької діяльності. Водночас, на думку практиків, це створює численні виклики для мікропідприємництва, що є вразливою частиною економіки, особливо під час війни.

Варто зазначити, що питання вдосконалення адміністрування ПДВ для малого бізнесу залишається актуальним для країн з перехідною економікою. Саме тому, на нашу думку, доцільно вивчити можливі наслідки запровадження обов'язкового ПДВ для ФОПів в Україні та здійснити порівняльний аналіз з досвідом Польщі, яка успішно інтегрувалася в європейське податкове середовище, водночас забезпечивши відносну стабільність малого підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику реформування спрощеної системи оподаткування, запровадження ПДВ для ФОПів і гармонізації українського податкового законодавства з європейськими стандартами досліджували такі науковці: І. Лук'янова, О. Василик, Л. Тарангул, О. Кірєєв, Т. Єфименко, О. Крамаренко, Д. Боярчук, І. Несходовський, О. Устенко та І. Акімова тощо.

Проте в контексті підготовки України до запровадження обов'язкової реєстрації фізичних осіб-підприємців платниками ПДВ актуалізується ряд недостатньо досліджених питань, що потребують глибшого правового аналізу. Зокрема, не розкрито повним обсягом юридичну природу статусу ФОП як суб'єкта ПДВ-відносин, межі його податкових обов'язків, а також відповідність нових фіскальних вимог принципам конституційності, зокрема забезпеченню економічної свободи та рівності суб'єктів господарювання. Також бракує комплексних досліджень щодо механізмів цифрової звітності та процесуального захисту прав підприємців у разі спорів із контролювальними органами.

Окремої уваги потребує питання порівняльного правознавства, адже наразі в українській доктрині відсутні систематизовані аналізи правозастосовної практики держав ЄС, які впровадили спеціальні спрощені ПДВ-режими для малого бізнесу (наприклад, SME VAT Scheme). Недостатньо досліджено й економіко-правові наслідки нововведень для мікробізнесу, зокрема щодо зміни структури договірних зобов'язань, впливу на ціноутворення та конкурентоспроможність ФОП у відносинах з великим бізнесом. Отже, комплексне дослідження зазначених аспектів є вагомою умовою для обґрунтованого формування державної податкової політики та адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

Метою дослідження є аналіз потенційного впливу обов'язкової реєстрації платниками ПДВ для фізичних осіб-підприємці в єдиному податку з 2027 року в Україні, оцінювання ризиків для малого бізнесу в умовах гармонізації з європейським податковим законодавством, а також вивчення польського досвіду впровадження схожих змін для формування рекомендацій щодо запровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для початку варто зазначити, що впродовж тривалого періоду ФОПи в Україні здійснювали господарську діяльність у межах компромісної моделі оподаткування, яка базувалася на застосуванні спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Зазначена система передбачала значну кількість фіскальних пільг, зокрема в частині звільнення від обов'язку реєстрації платниками податку на додану вартість. Такий підхід сприяв зменшенню адміністративного навантаження та витрат на податкове адміністрування, особливо для представників мікро- та малого бізнесу.

Однак з урахуванням міжнародних зобов'язань України, зокрема в межах реалізації нової програми розширеного фінансування Extended Fund Facility загальним обсягом 8,1 млрд дол. США, країна зобов'язалася вжити заходів щодо поступового розширення податкової бази. Однією із ключових вимог, узгоджених із МВФ, є перегляд наявних податкових винятків, а саме у сфері обов'язкової ПДВ-реєстрації. Це означає трансформацію чинного підходу до оподаткування та запровадження обов'язковості ПДВ-реєстрації для ФОПів, які перевищують визначений поріг річного обороту [5].

Станом на кінець 2025 року відповідними органами виконавчої влади було розроблено проєкт змін до законодавства, який передбачає з 2027 року зобов'язання для фізичних осіб-підприємців – платників єдиного податку – здійснювати реєстрацію платниками ПДВ у разі досягнення обсягу доходу понад 1 млн грн на рік. Водночас нормативна ініціатива ще перебуває на стадії обговорення й підлягає подальшому вдосконаленню з огляду на юридичні, соціально-економічні та фіскальні аспекти.

Крім того, запропоновані зміни потребують аналізу крізь призму імплементації стандартів права Європейського Союзу, зокрема Директиви Ради 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість. У країнах-членах ЄС ПДВ є основною формою непрямого оподаткування з максимально широким охопленням суб'єктів господарювання [6]. Водночас правове регулювання спеціальних режимів оподаткування та винятків має чітко нормативний характер, що спрямовано на забезпечення фіскальної нейтральності та недопущення спотворення конкуренції в межах єдиного внутрішнього ринку.

Для глибшого аналізу можливих наслідків запровадження обов'язкової реєстрації платниками ПДВ для фізичних осіб-підприємців в Україні доцільно звернутися до досвіду Республіки Польща як держави-члена Європейського Союзу з усталеною практикою адміністрування ПДВ у секторі малого підприємництва.

У польському податковому законодавстві передбачено, що фізичні особи-підприємці зобов'язані проходити реєстрацію як платники ПДВ у разі перевищення встановленого річного порога доходу. З 1 січня 2026 року такий поріг становитиме 240 000 злотих (еквівалент приблизно 2,9 млн грн за поточним валютним курсом) [7]. У попередні періоди цей показник становив 200 000 злотих і регулярно переглядався з урахуванням індексу споживчих цін та економічної динаміки.

Водночас у межах правового поля Європейського Союзу діє спеціальний механізм підтримки малого й середнього бізнесу – SME VAT Scheme. Він дає змогу суб'єктам господарювання з річним оборотом до 100 000 євро застосовувати спрощене адміністрування ПДВ або, за певних умов, бути звільненими від податкових зобов'язань у межах транскордонної торгівлі всередині ЄС [8]. Це значно зменшує регуляторний тиск і мінімізує необхідність реєстрації та звітності в кожній окремій юрисдикції.

Отже, польська модель адміністрування ПДВ демонструє збалансований підхід, що поєднує фіскальну ефективність і зниження адміністративного навантаження на малий бізнес. Серед ключових характеристик цієї моделі варто виокремити:

– чітко визначений поріг реєстрації, що забезпечує правову визначеність і передбачуваність для суб'єктів господарювання;

– гнучкість завдяки впровадженню спеціальних податкових режимів, які сприяють міжнародній торгівлі;

– широке застосування цифрових інструментів для автоматизації процесів адміністрування ПДВ і зниження супровідних витрат.

Порівняльний аналіз вказує, що запропонований Міністерством фінансів України поріг обов'язкової реєстрації ПДВ на рівні 1 млн грн (еквівалент приблизно €23–24 тис. станом на початок 2026 року) є суттєво нижчим не лише за аналогічний показник у Польщі, а й за гранично допустимий рівень, встановлений Директивою Ради ЄС 2006/112/ЕС, який наразі становить €85 000.

У разі відсутності належної цифрової інфраструктури для адміністрування ПДВ, а також без запровадження поступового механізму підвищення порогових значень обов'язкової реєстрації платників ПДВ і створення спеціальних податкових режимів для мікропідприємництва й транскордонної торгівлі реалізація зазначеної фіскальної ініціативи може супроводжуватися рядом суттєвих ризиків [5].

По-перше, складність процедур звітності та обліку ПДВ, за відсутності ефективних цифрових інструментів, може створити надмірне адміністративне навантаження на малих суб'єктів господарювання, обмежуючи їхній доступ до правового поля через технічну неспроможність виконувати нові вимоги.

По-друге, експертне оцінювання свідчать, що встановлення надто низького порога для обов'язкової реєстрації як платників ПДВ може призвести до масштабного згортання діяльності фізичних осіб-підприємців або переміщення їх у тіньовий сектор економіки.

По-третє, підприємства, що діють у сферах з низькою рентабельністю, можуть зазнати непропорційного фінансового навантаження порівняно з великими суб'єктами господарювання, здатними використовувати внутрішні ресурси для оптимізації податкових зобов'язань.

Тому, з одного боку, розширення податкової бази сприятиме збільшенню фіскальних надходжень і зменшенню можливостей для застосування схем ухилення від оподаткування великими економічними агентами. З іншого – ризик надмірного фіскального тиску на дрібних платників податків може мати негативні наслідки у формі зниження загального рівня підприємницької активності, зменшення кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання та зростання рівня тінізації економіки.

Хоча адаптація національної податкової політики до європейських стандартів і виконання зобов'язань у межах програм співпраці з МВФ є цілком обґрунтованим кроком у контексті євроінтеграційного курсу України, поспішне впровадження таких реформ без урахування специфіки вітчизняної економіки, купівельної спроможності населення та рівня цифровізації адміністративних процесів може спричинити негативні макроекономічні наслідки, які перевищуватимуть очікуваний фіскальний ефект.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна дійти висновку, що запровадження обов'язкової реєстрації платниками податку на додану вартість фізичних осіб-підприємців на спрощеній системі оподаткування з порогом річного доходу понад 1 млн грн становить серйозний виклик для малого бізнесу в Україні. Така ініціатива, будучи інструментом імплементації міжнародних зобов'язань України перед МВФ та адаптації національного податкового законодавства до європейських стандартів, несе водночас ризики, пов'язані з підвищенням адміністративного навантаження на мікропідприємців, можливим зростанням рівня тінізації економіки та зниженням ділової активності. Зокрема, встановлений поріг значно нижчий за рекомендований у законодавстві ЄС, що викликає потребу в додатковому дослідженні правових, економічних і соціальних наслідків такого кроку.

Вважаємо, що у зв'язку з цим доцільним є запровадження поступової моделі реалізації вказаної реформи з урахуванням інституційних можливостей фіскальної системи України, цифровізації процесів податкового адміністрування та потреби в правовому захисті інтересів малих платників податків. Також доцільно ініціювати розробку національного аналога схеми ПДВ для малого та середнього бізнесу (SME VAT Scheme), яка б передбачала спрощене звітування, податкові пільги та гнучкі механізми участі. Крім того, потрібно законодавчо врегулювати процедури реєстрації, звітності та відповідальності платників ПДВ серед ФОП, а також створити систему юридичних гарантій, що забезпечать баланс між фіскальними інтересами держави та економічною стійкістю мікропідприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

2. Extended Fund Facility Arrangement for Ukraine (EFF) / IMF. 2023. URL : https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/03/21/pr2383-ukraine-imf-executive-board-approves-48-month-eff

3. Проєкт концепції податкової реформи / Український інститут майбутнього : офіційний вебсайт. URL : https://drive.google.com/file/d/1sopOFRQfvvPNEiQNa2JY6s-uFABnsl5u/view

4. Мінфін оприлюднив законопроєкт про ПДВ для ФОПів / Financial Club : офіційний вебсайт. URL : https://finclub.net/news/minfin-opryliudnyv-zakonoproiekt-pro-pdv-dlia-fopiv.html?utm_source=chatgpt.com

5. Мороз Ю. ПДВ для ФОПів: що чекає на малий бізнес та польський досвід / Liga.net : офіційний вебсайт. URL : https://blog.liga.net/user/yumoroz/article/58553

6. Council Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0112

7. VAT obligations and thresholds (станом на 2024 р.) / Міністерство фінансів Польщі. URL : https://www.gov.pl/web/finance/vat

8. VAT for small enterprises – factsheet / European Commission. URL : https://taxation-customs.ec.europa.eu/vat-small-enterprises_en

V. V. Topchii, Yu. A. Moroz. VALUE ADDED TAX AS A FACTOR OF INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTREPRENEURSHIP: UKRAINIAN MODEL AND POLISH EXPERIENCE

The article examines the potential consequences of the introduction of mandatory registration by value-added tax payers for individual entrepreneurs operating on a simplified taxation system. It is noted that from 2027, Ukraine plans to introduce a legislative norm that provides for mandatory VAT registration for entrepreneurs with an annual turnover of over 1 million UAH. These changes are due to the need to fulfill international obligations, in particular within the framework of the IMF's Extended Fund Facility program, as well as the integration of the Ukrainian tax system into the norms of the European Union.

The paper analyzes the Polish model of VAT administration as an example of a balanced approach to microbusiness regulation, combining the establishment of realistic thresholds, digital tax administration mechanisms and flexible conditions for cross-border trade of small businesses. A comparative analysis of tax approaches in Poland and Ukraine is conducted, taking into account thresholds, legal regulation and economic feasibility.

The article highlights the risks of introducing such changes in Ukrainian conditions without proper digital infrastructure, without the introduction of special regimes or a transitional period. In particular, it concerns the possible shadowing of business, an increase in the tax burden on entrepreneurs with low profit margins, as well as a potential decrease in the number of registered business entities.

As a result, the authors formulated practical conclusions and proposals for improving the regulatory approach, in particular: a gradual increase in the threshold for VAT registration, the development of simplified electronic reporting tools, the introduction of preferential regimes for microbusinesses adapted to the realities of the transitional economy.

The article also focuses on the legal aspect of introducing mandatory VAT registration for individual entrepreneurs operating under the simplified taxation system. Potential conflicts between the planned changes and current legislation, in particular the Tax Code of Ukraine, as well as the need to make systemic changes to subordinate regulatory legal acts are analyzed. Particular attention is paid to the need for legal regulation of simplified VAT accounting mechanisms for small businesses and the harmonization of innovations with European norms regulating the activities of business entities in the context of integration into the EU common market.

Keywords: *value added tax, individual entrepreneur, simplified taxation system, small business, tax reform, VAT registration, tax burden, IMF, Polish experience, European integration, tax law, digital administration, tax harmonization.*

Дата надходження 12.02.2026
Дата прийняття 23.02.2026
Дата рекомендації 25.03.2026
Дата публікації 15.05.2026